

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÜÇÜNCÜ GÜNAHA AİT BELGELER

Murat ELMALI*

ÖZET

Eski Uygur Türkçesi döneminde yazılmış olan eserler üzerine yapılan çalışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmalardan en önemlileri katalog çalışmalarıdır. Çalışmamızda yer alan belgeler Jens Wilkens'in yayıma hazırladığı *Alttürkische Handschriften* serisinin 10. kitabında yer almaktadır. Wilkens, bu çalışmasında *Daśakarmapathaavadānamālā* (DKPAM) isimli esere ait belgeleri tanıtmıştır. DKPAM, Budizm'de yapılmaması gereken on kötü iş yolu (karmapatha) yani on günahla ilgili hikâyelerden oluşan bir din dersi kitabıdır. Bu on günahın üçüncüsü "başkasının karısı ile temas etmek; zina etmek" anlamına gelen *eviñ yutuziña yazınmak* veya *amranmak nızvanı* günahıdır. Üzerinde çalıştığımız belgeler, DKPAM isimli eserin 3. günahına ait belgelerdir. Bu belgeler üzerinde daha önce metin neşri bağlamında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. DKPAM'nin 3. Günahına ait yeni belgeleri neşrettiğimiz bu çalışma; Giriş, Metin, Çeviri, Notlar ve Tıpkıbasım bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmamızda, üzerinde çalıştığımız belgeler Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisinin internet sitesindeki Turfan ve Mainz koleksiyonundaki dijital arşivden indirilmiştir. Bu belgelerin transkripsiyon ve çevirileri yapılmıştır. Metin bölümünde belgelerin transkripsiyonu yapılırken belgelerin birbirleri ile olan paralellikleri ve bu paralellikler neticesinde yapılan metin onarımları dipnotlarla gösterilmiştir. Metin Türkiye Türkçesine aktarılmış ve üzerinde çalıştığımız belgelerde geçen yabancı kaynaklı kelimeler, Uygurcada seyrek geçen kelimeler ile yeni deyim ve ikilemeler Notlar bölümünde açıklanmıştır. Son olarak çalışmada kullanılan belgelerin resimleri Tıpkıbasım bölümünde sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: karmapatha, Eski Uygurca, Mahāprajāpatī Gautamī, Daśakarmapathaavadānamālā,

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilimi Bölümü,
muratelmali1@gmail.com

DOCUMENTS OF THE THIRD SIN IN OLD UYGHUR TURKISH

ABSTRACT

Studies on texts written during the Old Uyghur Turkish have been continuing. Among these studies catalogue researches are the most significant. The documents in this work are existed in the tenth volume of the serial, *Alttürkische Handschriften* prepared by Jens Wilkens. In this study, Wilkens has introduced documents belong to the book of *Daśakarmapathaavadānamālā* (DKPAM). DKPAM is a religious textbook about the ten unadvisable malicious ways of affairs – the ten sins –in Buddhism. The third one of these is the sin of *eviñ yutuziña yazınmak* or *amranmak nızvani*, which means adultery with someone else’s wife. We focused on this third sin in this research of DKPAM and these documents searched and printed before. This study is consist of five parts: Introduction, Text, Translation, Notes and A Copy of the Original Documents. The original text is downloaded from the digital archive of the Turfan and Mainz collections on the internet site of Berlin-Brandenburg Academy of Sciences. These documents have been transcribed and translated. While making transcription correspondence of the documents and with the help of the parallelism gaps of the text have been completed. These are showed in the footnotes. The text has been translated into the Turkish of Turkey. Foreign words in the examined documents, words used seldomly in Old Uighur Turkish, new expressions and handiadyoin are explained under the title of “Notes”. In the end the original copies of the text are attached.

Key Words: karmapatha, Old Uighur Turkish, Mahāprajāpatī Gautamī Daśakarmapathaavadānamālā,

GİRİŞ

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait belgelerin bulunmasından hemen sonra, belgeler üzerine çalışmalar başlamıştır. Belgeler üzerine yapılan en önemli çalışmalar çeşitli dönemlerde yapılan tasnif çalışmalarıdır. Bu tasnif ve katalog çalışmaları neticesinde belgelerin hangi esere ait olduğu ile ilgili bilgiler gün yüzüne çıkmış, dolayısıyla birbirinden ayrı düşmüş belgeler bir araya getirilmiştir. *Alttürkische Handschriften* adı ile bir seri olarak başlatılan kataloglama çalışmaları Eski Uygurca belgeleri üzerine yapılan en önemli kataloglama çalışmalarını içermektedir. Berlin’de bulunan Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisindeki Turfan koleksiyonunda ve Mainz koleksiyonunda korunmakta olan belgelerin kataloglarını içeren *Alttürkische Handschriften* serisi ile pek çok Eski Uygurca belgenin tasnifi yapılmıştır. *Daśakarmapathaavadānamālā* (DKPAM) ve diğer Budist hikâyelerine ait belgelerin tasnif edildiği bu serinin 10. Kitabı, *Alttürkische Handschriften 10 Buddhistische Erzähltexte* ismi ile yayımlanmış olan bir kataloglama çalışmasıdır. Çalışmamızda yer alan metin parçaları, Jens Wilkens’in 2010 yılında yayıma hazırladığı bu çalışmada kataloglanmıştır.

DKPAM’e ait belgeler, daha önce Gerhard Ehlers tarafından yapılan ve içinde Altun Yaruk (AY)’a ait belgelerin de bulunduğu katalog çalışmasında da yer almıştır (Ehlers, 1987: 15-24). Wilkens, çalışmasında Ehlers’in katalogundaki belgeleri ayrıntılı bir şekilde tanıtmaktan ziyade Ehlers’e atıfta bulunmuştur. Ayrıca Wilkens, çalışmasında pek çok yeni belgeye de yer vermiştir. Wilkens’in iki bölüm halinde yaptığı çalışmasında ilk bölüm DKPAM’e ait belgeleri içermektedir. Belgeler DKPAM’yi oluşturan on *karmapatha*’ya¹ ve bu *karmapatha*’larda yer alan hikâyelere göre tasnif edilmiştir. Bununla birlikte birinci bölümde “Tasnif Edilemeyen Hikâyeler” ve “Tasnif Edilemeyen Belgeler” adı altında iki alt başlık daha bulunmaktadır.

Üzerinde çalışacağımız belgeler DKPAM’in 3. günahına² ait belgelerdir. DKPAM üzerine yapılmış olan önceki çalışmalarda bu belgeler üzerine, metin neşri bağlamında, daha önce herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

¹ Karmapatha: Kelime anlamı olarak “iş yolu” anlamına gelmektedir. Fakat DKPAM isimli eserde “(kötü) iş yolu” dolayısıyla “günah” anlamında kullanılmaktadır (Elmalı, 2009: VIII). Bundan dolayı çalışmanın ilerleyen bölümlerinde *karmapatha* terimi yerine *günah* karşılığı kullanılmıştır.

² 3.Günah/Karmapatha: *eviñ yutuzıña yazınmak veya amranmak nızvanı* (Skr.āmamithyācāra) “Başkasının karısı ile temas etmek; zina etmek” (Elmalı, 2009: XVIII)

Bu belgelerden *Mz. 298* ve *U 1618 + U 1709 + U 1720* bütünleştirilmiş belge ile *U 983 + U 1055 + U 1071* belgenin ön yüzü, 3. günahın girişi ve bundan sonraki hikâyelerin bir çerçevesini çizer niteliktedir.

Çerçeve hikâye, zina suçunun tartışılması ve bu suçun ciddiyetinin vurgulanmasıyla başlar. Dini bütün kadınlara, şehvetle bakanlar, türlü cehennemlerle ve başka eziyetlerle feci şekilde cezalandırılırlar. Fakat kadınlar, bu suçu işleyerek kendileri de Bodhisattva³ idealine zarar vermişlerdir (Wilkens, 2010: 18).

U 983 + U 1055 + U 1071 numaralı bütünleştirilmiş belgenin Arka yüzü, Buda'nın teyzesi olan ve aynı zamanda Budist cemaate kabul edilen ilk kadın olan *Mahāprajāpatī Gautamī*'nin Rahibeliğe Atanma Merasimi ile ilgilidir (Wilkens, 2010: 63). Parçalar halinde ve sonu olmayan bu bölümde *Mahāprajāpatī Gautamī*, Buda tarafından rahibe olarak atanmış, bütün *kleśa*'larından⁴ kurtulmuş ve topluluğa dâhil edilmiştir. *Mahāprajāpatī Gautamī*, yine de işlediği suçlardan dolayı Buda'dan af diler. Buda, topluluğa alınmış olmasına rağmen, Gautamī'ye günah çıkarmasını (günahları için af dilemeye devam etmesi gerektiğini) söyler. Rahipler, *Mahāprajāpatī Gautamī*'nin kutsallığa ulaştığı halde neden Buda'dan suçlarının bağışlanmasını dilediğine anlam veremeyince, Buda, onlara *Mahāprajāpatī Gautamī*'nin önceki yaşamlarından dolayı bunu yaptığını anlatmaya çalışır (Wilkens, 2010: 18).

Çalışmamızda, yukarıda bahsedilen belgeler⁵, ilk olarak http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/mainz/dta_mainz_index.htm ve http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/u/dta_u_index.htm adreslerinden indirilmiş ve bu belgelerin transkripsiyon ve çevirileri yapılmıştır.

Metin bölümünde belgelerin transkripsiyonu yapılırken belgelerin birbirleri ile olan paralellikleri ve bu paralellikler neticesinde yapılan metin onarımları dipnotlarla gösterilmiştir. *Mz. 298 Ön, str. 3-13* ile *U 1618 + U 1709 + U 1720 Ön, str. 1-14* birbirleriyle paraleldirler. Bununla birlikte *U 1618 + U 1709 + U 1720* ve *U 983 + U 1055 + U 1071* numaralı bütünleştirilmiş belgeler

³ Bodhisattva: Aydınlanmanın son aşamasındaki Budist; Buda hayat şeklinden bir önceki aşama (Kaya, 2006: 204).

⁴ Skr. Kleśa, “Üç zehir” anlamında kullanılan terim, 貪 *tan* “raga, şehvet ya da yanlış istek”, 瞋 *chen* “dveşa, öfke, nefret ya da dargınlık” ve 痴 *chi* “moha, aptallık, cehalet, akılsızlık ya da Budist doğruları istemeyen”, olmak üzere üçe ayrılır (SH: 69a, 364b).

⁵ Belgelerin fiziki yapısı ve belgelerle ilgili diğer bilgiler Wilkens'in kataloğunda ayrıntılı olarak verilmiştir (Wilkens, 2010: 61-63).

Wilkens'in sıralaması (Wilkens, 2010: 62-63) esas alınarak birleştirilmiş ve bu birleştirmede belgelerin nerede başlayıp nerede bittikleri transkripsiyon metninin sağ tarafında belirtilmiştir.

Metin Türkiye Türkçesine aktarılırken satır altı tercüme tercih edilmemiş, metinde geçen bölümler paragraf oluşturacak şekilde çevrilmiştir. Çevirinin anlaşılır ve aslına sadık olmasına dikkat edilmiştir. Üzerinde çalıştığımız belgelerde geçen yabancı kaynaklı kelimeler, Uygurcada seyrek geçen kelimeler ile yeni deyim ve ikilemeler Notlar bölümünde açıklanmıştır. Son olarak da çalışmada kullanılan belgelerin resimleri Tıpkıbasım bölümünde sıralanmıştır.

METİN

Mz. 298

Ön

- 001 (01) [...]Ĝ T'R[...]
 002 (02) [...] montag a[çığ]
 003 (03) emgek emgengülük [...]Y anı K[...]

U 1618 + U 1709 + U 1720

Ön

- 004 (01) [...] U 1618/1
 005 (02) [...]R anı K[...] U 1618/2
 006 (03) [negülük ol]⁶ közsüz teglük kişi [yol]⁷ U 1618/3
 007 (04) [yañılsar]⁸ añar yazuk yok [közi bar]⁹ U 1618/4
 008 (05) [eri]p¹⁰ yol yañıls[ar ol yazuk ...]¹¹ U 1618/5
 009 (06) [bolur]¹² .. kim y(i)me se[kiz baça]g¹³ U 1618/6+U 1709/1
 010 (07) [küze]tmiş¹⁴ kunçu<y>lar¹⁵ birle U 1709/2
 011 (08) [amranmak] törü teginser anıñ ayıg U 1709/3
 012 (09) kılınçın t(e)ñri burkanta adı[n]¹⁶ kim¹⁷ U 1709/4
 013 (10) erser¹⁸ sözleyü umaz .. birte bo sansar U 1709/5
 014 (11) içinte ülgüsüz¹⁹ üküş tolu arhant- U 1709/6

⁶ Mz. 298 Ön, str. 4'e göre.

⁷ Mz. 298 Ön, str. 4'e göre.

⁸ Mz. 298 Ön, str. 5'e göre.

⁹ Mz. 298 Ön, str. 5'e göre.

¹⁰ Mz. 298 Ön, str. 6'ya göre.

¹¹ Mz. 298 Ön, str. 6'ya göre.

¹² Mz. 298 Ön, str. 6'ya göre.

¹³ Mz. 298 Ön, str. 7'ye göre.

¹⁴ Mz. 298 Ön, str. 7'ye göre.

¹⁵ Mz. 298 Ön, str. 7'ye göre.

¹⁶ Mz. 298 Ön str. 9'da bu kelime sonra *sözley[ü]* kelimesi var.

¹⁷ Mz. 298 Ön, str. 9'da bu kelime yok.

¹⁸ Mz. 298 Ön, str. 9'da bu kelime yok.

015	(12)	-lar pr(a)ty(1)kabudllar bolsarlar .. ol	U 1709/7
016	(13)	[kılınça]g sözl[egel]i kılınсар	U 1709/8+U 1720/2
017	(14)	[...] küçleri küsün-	U1720/3
018	(15)	-[leri ...] ayıg kılınç	U 1720/4
019	(16)	[...]meñilig (?) üç miñ	U 1720/5
020	(17)	[ulug miñ yirtin]çü yir suvça	U 1720/6
021	(18)	[...] .. ol tamuda	U 1720/7
022	(19)	[...] inçe y(a)rlık-	U 1720/8

Mz. 298

Arka

023	(01)	[...]MYS [...]
024	(02)	[...]M L'R [...]
025	(03)	[...] yene [...] ikileyü tirilip
026	(04)	tamu erkligler[i t]emirlig kazgukın iki
027	(05)	karaklarıñ[a suk]arlar (?) .. amranmak köñülin
028	(06)	ç(a)hşap(u)dl(ı)g [yarlı]g (?) tapa titrü körmişniñ
029	(07)	bo montag açığ emgekleri ol .. ötrü t[ıtsı]-
030	(08)	-sı bahşısıña inçe tip ötü[nti ...]
031	(09)	[t(e)]ñri bahşıya amranmak köñüli[n ...]
032	(10)	[...]P' körmiş üçün [...]
033	(11)	[... emge]k emgengülük [...]
034	(12)	[...] şışların iki [...]
035	(13)	[...] bolgay .. bir körm[iş ...]
036	(14)	[...]

¹⁹ Mz. 298 Ön, str. 10'da bu kelimededen önce *bo* ve bu kelimededen sonra *'WL[...]* ile başlayan bir kelime var. Bu transliterasyon *'WK[...]* şeklinde de düşünülebilir.

U 1618 + U 1709 + U 1720

Arka

037	(01)	[...] bilge [...]	U 1618/1
038	(02)	[... t(e)ñr]i burkanta [...]	U 1618/2
039	(03)	[...]RS'R tükel sözleyü [...]	U 1618/3
040	(04)	[... ken]tü özi ç(a)hşap(u)dlar [...]	U 1618/4
041	(05)	[... kunçu]ylar birle [...]	U 1618/5
042	(06)	ol tınl(ı)[g ö]zin birtem [...]	U 1709/1+U 1618/6
043	(07)	yimiş bolur .. şakılar [...]	U 1709/2
044	(08)	şudodanı iligdin belgürmiş [...] t(e)[ñri bah]-	U 1709/3
045	(09)	-şı [...] on küçlüg tükel bilge	U 1709/4
046	(10)	t(e)ñri t(e)ñrisi burkannñ .. yüz k(a)lp	U 1709/5
047	(11)	üç asankıdaki emgekin y(i)me	U 1709/6
048	(12)	urunçak yimiş bolur .. t(e)ñri burkan-	U 1709/7
049	(13)	-nñ nomlug et[özin ...]	U 1720/2+U 1709/8
050	(14)	küçin y(i)me T[...]	U 1720/3
051	(15)	bo montag ç(a)hşap(u)dla[r ...]	U 1720/4
052	(16)	yazınıp kentü özi [...]	U 1720/5
053	(17)	y(i)me artatsar (?) .. bo '[...]	U 1720/6
054	(18)	T' alku bodıs(a)t(a)v[lar ...]	U 1720/7
055	(19)	[...]	U 1720/8

U 983 + U 1055 + U 1071

Ön

056	(01)	[...]R .. [...]	U 983/1
057	(02)	[...] etözlerin [...]	U 983/2
058	(03)	[...] kirlig köñüllüg kunçuyar	U 1055/1+U 983/3
059	(04)	[... amra]nmakı yüügerü bolsar <i>mün kadag</i> [...]	U 1055/2+U 983/4
060	(05)	[...] arıtı sakınmaz .. anı üçün [...]	U 1055/3

061	(06)	[...]Y üküş bolur .. eşidgil tözün og/[um ...]	U 1055/4
062	(07)	[bi]/ge t(e)ñri burkan iki türlüg tınl(ı)g [...]	U 1055/5
063	(08)	[...]YĞ arıg yazuksuz ol tip y(a)rılıka[dı ...]	U 1055/6
064	(09)	[...]WP ölginçe ayıg kılınç kılm[ış ...]	U 1055/7
065	(10)	[... kıl]mış ayıg kılınçın ökünüp münin kadagın	U 1055/8+U 1071/1
066	(11)	[k]örüp ikileyü kılmasar .. bolar ikigü bulıt-	U 1055/9+U 1071/2
067	(12)	-dın ünmiş ay t(e)ñri teg arıg yazuksuz	U 1071/3
068	(13)	ol tip y(a)rılıkadı .. ötrü t{'}ıtsısı inçe	U 1071/4
069	(14)	tip ötünti .. bo yirtinçüde neçe ay(ı)g kılınç-	U 1071/5
070	(15)	-lar eş(i)dilür .. amranmak nızvanı tıtagında	U 1071/6
071	(16)	kılmış ayıg kılınçlar ertingü üküş bolur	U 1071/7
072	(17)	ermiş .. bahşısı inçe tip tidi .. antag ol	U 1071/8
073	(18)	tözün ogulum .. amranmak tıtagında	U 1071/9
074	(19)	kunçuyar .. ötgürü ulug küçlüg bodıs(a)v(a)t-	U 1071/10
075	(20)	-larıg y(i)me emgekke tegürürler .. t{'}ıtsısı	U 1071/11
076	(21)	inçe tip ötünti .. t(e)ñri bahşı amranmak	U 1071/12
077	(22)	nızvanı tıtagında edgü kutlug tınl(ı)glar	U 1071/13
078	(23)	neçökledi emgekke tegdiler erki .. anı nom	U 1071/14
079	(22)	-layu y(a)rılıkasun .. ötrü bahş[ısı inçe tip tidi]	U 1071/15
Arka			
080	(01)	[...]'' [...]	U 983/1
081	(02)	[...]L'RYĞ turgı[nça ...]	U 983/2
081	(03)	suvdaki lınhua çeçek teg .. t(e)rk [ödün]	U 983/3+U 1055/1
082	(04)	[... k]unçuyarınñ al altag 'R[...]	U 1055/2
083	(05)	[...]K boltı .. öginte kañında [...]	U 1055/3
084	(06)	[...] üngülük (?) boşug koltı .. ötrü ol PR[...]	U 1055/4
085	(07)	[...] m(a)hapr[aj]apatı ²⁰ gautamı ş(a)mnanç eltip ..[...]	U 1055/5
086	(08)	[...] ertürti .. alku nızvanılarınğ tark[arıp ...]	U 1055/6

²⁰ Wilkens, 2010: s. 63'e göre.

087	(09)	[...] kutın bultı .. anta basa 'W[...]	U 1055/7
088	(10)	arhant ş(a)mnanç t(e)ñri burkan adakınta	U 1071/2+U 1055/8
089	(11)	yinçürü töpün yükünüp inçe [tip ötünti]	U 1071/3
090	(12)	umug mag t(e)ñrim .. edgü kılmadım .. ay(1)g kıltım ..	U 1071/4
091	(13)	amti kşanti birü y(a)rlıkasun .. bo savag eşidip	U 1071/5
092	(14)	on küçlüg t(e)ñri burkan inçe tip y(a)rlıkadı ..	U 1071/6
093	(15)	öñre m(e)n tükel nızvanıl(1)g erken kşanti	U 1071/7
094	(16)	kıltım .. amti y(i)me burkan kutın bulmuş erip ..	U 1071/8
095	(17)	y(i)me kşanti kılrur m(e)n .. bo montag savlarıg	U 1071/9
096	(18)	eşidükde toyınlar siziklig bolup bir	U 1071/10
097	(19)	ikintike inçe tip tişdiler .. bo ş(a)mnanç	U 1071/11
098	(20)	öñre ajunta t(e)ñri burkanka negü yazıyuk	U 1071/12
099	(21)	erti erki .. amti kutka tegip y(i)me t(e)ñri burkan-	U 1071/13
100	(22)	-ka kşanti kolur .. toyınlarını savl[a]rın	U 1071/14
101	(23)	bilip t(e)ñri burkan olarka inçe tip y(a)rlı-	U 1071/15
102	(24)	-k[adı öñre] ödün toyınlara .. bo ok	U 1071/16

ÇEVİRİ

001-022 ... bu şekilde eziyet çekecek ... onu ... onu ... nasıldır? Kör olan birisi yolunu şaşırırsa ona günah yoktur. Gözleri olan, görebilen birisi yolunu şaşırırsa (o zaman) o kişi günahkâr olur. Ki yine sekiz oruç kuralına riayet etmiş kadınlarla cinsel ilişkiye girse onun günahını Tanrı Buda'dan başka kimse söyleyemez. Bütün bu *samsara* içinde sayısız *Arhant* ve *Pratyekabuddha* olsa, o günahı söylemeye çalışsalar ... güçleri ... günah ... neşeli binlerce dünya büyüklüğünce ... o cehennemde ... şöyle buyurdu ...

023- 036... yine ... tekrar dirildikten sonra cehennem zebanileri demirden kazığı iki gözüne sokarlar. (İnsanın) şehvi arzularını (söndürmeden) ahlaki kaidelere bağlı kalmasının bu şekilde eziyetleri vardır. Bunun üzerine öğrencisi, hocasından söyle bir ricada bulundu: “ ... Ey saygıdeğer üstat! Şehvet duyguları ile ... baktığı için ... eziyet çekecek ... şişlerle iki ... olacak ... bir bakmış ...

037-055 ... bilge ... Tanrı Buda'dan (başka) ... eksiksiz söyleyerek ... kendisi on yasak ... kadınlarla ... o canlı kendisini büsbütün ... yemiş olur. *Śākya* (boyunun azizi, ermişi) Hükümdar *Śuddhodana* (soyundan) zuhûr etmiş ... (Ey) saygıdeğer üstat! ... On güce sahip, tam bilge, Tanrılar Tanrısı Buda'nın yüz *kalpa* üç *asamkhyeya* içindeki ıstıraplarına ve dolayısıyla (onun) emanetine ihanet etmiş olur. Tanrı Buda'nın Budizm Öğretisini (*dharmā-kāya*) ... gücünü yine ... bu şekilde on yasak ... günah işleyip kendisi ... yine bozsa, tahrip etse, bu ... bütün Bodhisattvalar ...

56-079- ... bedenlerini ... günaha meyilli, kötü düşünceli kadınların şehvetleri ortaya çıksa (kendilerini kaybetseler, bu kadınlar) hiçbir günahtan ... kaçınmazlar. Bundan dolayı ... çok olur. Dinle, asil oğlum! ... bilge Tanrı Buda iki çeşit canlı ... temiz, günahsızdır diye buyurdu. ... ölüncüye kadar iyi amellerde bulunmuş (kişi) işlediği günahlardan pişman olup günahlarını bilip tekrar (bu günahları) işlemese, bunların her ikisi de bulutların (arasından) çıkmış ay gibi temiz ve günahsızdır diye buyurdu. Bunun üzerine, öğrencisi saygıyla şöyle dedi: “Bu dünyada nice günahlar işitilmektedir. Şehvet ihtirası sebebiyle işlenen günahlar çok fazla oluyormuş!” Hocası şöyle karşılık verdi: “Öyledir, asil oğlum! Zina eden kadınlar, (şehvetleri) ile büyük ve güçlü Bodhisattvaları bile sıkıntıya sokarlar. Öğrencisi saygıyla sordu: “Saygıdeğer üstat! Zina etmekten dolayı iyi ve kutlu canlılar nasıl sıkıntıya girdiler acaba? Bunu vaaz edin (lütfen).” Bunun üzerine hocası şöyle dedi: ...

080-102 ... hemen ... sudaki nilüfer çiçeği gibi hemen ... kadınların hile ... oldu. Anasından, babasından ..çıkmaq için izin istedi. Bunun üzerine ... *m(a)hapr[aj]apatı gautamı* (isimli) rahibe, yol gösterip ... geçirdi. Bütün ihtiraslarını bırakıp (Buda) saadetine ulaştı. Ondandır sonra ... Arhant rahibe, Tanrı Buda'nın ayağına (doğru) eğilip secde ederek şu şekilde bir ricada bulundu: “Umudum, dayanağım olan efendim! İyi (işler) yapmadım, kötü (işlerle) meşgul oldum. Şimdi (efendim, beni) bağışlama lütfunda bulunsun.” Bu sözü işiten on güce sahip Tanrı Buda şöyle buyurdu: “Geçmişte, büsbütün ihtiraslı birisiyken (ben de) tövbe ettim. Şimdi ise Buda saadetine erişmiş birisi olmama rağmen yine (de) tövbe ediyorum.” Böyle sözleri duyduktan sonra rahipler şüpheye düşüp birbirlerine şöyle dediler: “Bu rahibe önceki hayatında Tanrı Buda'ya karşı nasıl bir hata işledi acaba? Şimdi saadete ulaşmasına rağmen yine de Tanrı Buda'dan bağışlanma istiyor?” rahiplerin sözlerini bilen Tanrı Buda onlara şöyle buyurdu: “Ey, rahipler! Önceden, bu ...

NOTLAR

006-009 [negülük ol] közsüz teglük kişi [yol yañılsar] añar yazuk yok [közi bar eri]p yol yañıls[ar ol yazuk ... bolur]:

“Kör olan birisi yolunu şaşırırsa ona günah yoktur, gözleri olan, görebilen birisi yolunu şaşırırsa (o zaman) o kişi günahkâr olur.” şeklinde aktarabileceğimiz bu cümle, atasözüne benzeyen özlü bir anlatım içermektedir. Burada cümlenin hem gerçek anlamına hem de mecaz anlamına vurgu yapılmaktadır. Görme yeteneği olmayan birisi yolunu şaşırırsa bu doğaldır, onun için bu yaptığı hata değildir. Bununla birlikte gören birisi yolunu şaşırırsa bu onun için hatadır. Yine gözleri görmeyen bir kişi özürdür, yaptığı yanlışlar sağlıklı birisinin yaptığı ile denk değildir. Görme engelli birisinin yaptığı yanlışlar özründen dolayı affedilebilir. Gören, görme yeteneği sağlam olan birisinin ise sığınacağı bir mazereti yoktur.

közsüz teglük kişi “kör kişi, kör” anlamında kullanılan ifade Budizm’de önemli bir yere sahiptir. 盲冥 “kör ve karanlıkta olan, cahil”, 盲跛 “kör ve topal, cahil öğretmen” (SH: 275a) gibi anlamları ifade eden terim, cehaleti ifade etmektedir. Dolayısıyla Budizm, cahil insanların hata yapmalarının kabul edilebileceğini fakat bilgiye ulaşmış kişilerin günah işlemelerinin affının olmadığını belirtmektedir.

Bütün bu bilgilerden hareketle, dini bir akidenin veya terimin mecazlı bir anlatımla tercümesi olarak da düşünebileceğimiz bu cümle bir atasözünün çevirisi de olabilir.

008 [er]ip:

Bu zarf fiil çok küçük ve parçalanmış olan U 1618 Ön, str. 5’in ilk kelimesidir. Burada zarf-fiilin sadece *P* harfi belirgindir. *Y* harfi ise silik bir şekilde çıkmıştır. Nispeten daha okunaklı ve daha sağlam bir belge olan Mz. 298 Ön, str. 6’da da ilk kelime bu zarf-fiildir. Burada da kelimenin *Y* ve *P* harfleri belirgindir. *Y* harfinden önceki harfin ne olduğu net değildir. Mz. 298 Ön, str. 5’de bu zarf-fiilden hemen önceki kelime *bar* kelimesidir ve *bar* kelimesi genellikle *er-* fiili ve *erip* zarf-fiili ile birlikte kullanılmaktadır. *bar er[ip]* “var olup, var olan” kullanımı metnin içeriğine de uyum sağlamaktadır.

008 [yazuk ...]:

U 1618 + U 1709 + U 1720 isimli bütünleştirilmiş belgenin Ön, 5. satırına denk gelen bu bölüm bu belgeyi bütünleyen U 1618 Ön, str. 5'te düşmüştür. Paralel belge olan Mz. 298'de bu bölümde 6. satırda şu şekilde yer almaktadır: [eri]p yol yañılsar ol yazu[k ...] bolur .. kim Mz. 298 Ön, str. 6'da yazu[k...] kelimesinden sonra belgede silinmiş bir alan vardır. Bu alan –lug ekinin sığabileceği bir alandır. Metnin içeriği yazuk kelimesine –lug ekinin getirilmesiyle oluşan yazuklug “günahkar” kelimesi ile daha da örtüşmektedir.

009 se[kiz başa]g:

Kelime kelime “sekiz oruç” anlamındadır. başağ kelimesinin müteradifi olan poşad kelimesinin açıklamasında yer alan bilgi bu tamlamanın anlamı hakkında ipuçları vermektedir:

Çin. 布薩 bu sa, Skr. poşadha, upavasatha, upašana. Pali. uposatha: Oruç tutma, oruç, beslenme veya antların yenilenmesi. Ruhsal yenilenme için inzivaya çekilme. Vinaya bu terimi buluşma mekânı olarak kullanır. Oruç ibadeti esnasında toplu günah çıkarma ve kişinin kendisini gözden geçirme eylemi. Bu aynı zamanda eski Hint perhiz geleneğidir. Buda'nın rahiplerinin aydınlamalarını devam ettirebilmeleri için ayın hilal ve dolunay görüldüğü günlerde bir araya gelmeleri ve Prātimokṣa sūtra okumaları gerekir. Aynı zamanda öğrenciler de evlerinde altı perhiz gününü ve sekiz emrin gereklerini yerine getirmekle yükümlüdürler. 布薩護²¹ ise Perhiz günlerinde ilk sekiz emrin rahip sınıfından olmayanlarca yerine getirilmesi için kullanılan bir terimdir (SH: 187a). 八戒 (齋)²² On emirden ilk sekizi şöyle sıralanabilir: Öldürmemek; çalmamak; cinsel temastan kaçınmak; yalan yanlış konuşmamak; şarap içmemek; kozmetik ürünlerden, süslenmekten, dans etmekten ve müzik dinlemekten uzak durmak; rahat yataklarda yatmamak (hasır gibi rahatsız edici bir yatakta yatmak); belirlenmiş saatler dışında yemek yememek. Bu ilk sekiz kural, sekiz yasaklayıcı emirlerdendir ve oruç tutmaya devam etmek için de bunlara uymak gerekir. Bu kurallara oruç emirleri demek de mümkündür (SH: 36a-37b).

²¹布 bu Yayılmak; düzenlemek, hazırlanma; sergilemek, açmak, yayınlamak. (G. 9479); 薩 sa Budistler tarafından getirilen Sanskritçe bir hecenin çevirisi (G. 9530); 護 hu Korumak (G. 4979).

²²八 ba: Sekiz (G. 8504); 戒 jie: Önlem almak, tedbirli olmak. Uyarmak. Kaçınmak, sakınmak. Limit. Hazırlanmak (G. 1531); 齋 zhai: Kaçınmak, özellikle Budist keşişlerin yaptığı gibi et türü besinlerden kaçınmak. Oruç tutmak; kefarete (G. 234).

Bu bilgilerden hareketle *sekiz baçağ* ifadesini “sekiz oruç kuralı; oruç tutmak için uyulması gereken sekiz emir” olarak da düşünebiliriz.

AY’de geçen oruç tutmakla ilgili şu bilgi de tezimizi güçlendirmektedir:

aşnuça yiti kün yiti tün sekiz tözün baçağ çahşap(u)dın alıp arıg baçağ tañda erte tal çibıkın tañçulap tişin arıtıp ağızın yunsun “Önce yedi gün, yedi gece sekiz asil *oruç* ahlâkı ile donanıp temiz bir oruç tutarak tan vaktinden sonra çubuk parçasıyla (misvakla) dişini temizleyip ağzını yıkasın.” (Kaya, 1994: 524₁₀₋₁₅)

009 [baça]g:

baçağ kelimesi Eski Uygur Türkçesi metinlerinde sıklıkla rastladığımız sözlerden biridir. “Oruç, perhiz, aç kalmak” anlamlarını verebileceğimiz *baçağ*, gerek tek başına gerek *baçağ olur-* “oruca oturmak, oruç tutmak”, *baçağ sı-* “oruç kırmak yani oruç bozmak, orucun gereklerini yapmaya son vermek”, *baçağta tur-* “oruçta durmak, oruç tutmak” (Şen, 2010: 52) gibi birleşik fiil teşkilinde, gerekse *posad baçağ* “oruç, perhiz” gibi ikileme olarak kullanılmaktadır. Kelimenin *baçağ baça-* “oruç tutmak” (Le Coq, 1911: 20₄₉) ve *baçat-* “oruç tutturmak” (Ayazlı, 2012: 141) kullanımları kelimenin tahlili hakkında ipuçları vermektedir.

Gabain, ETG isimli eserinde *baça-* fiilini Sog. *pāç* kelimesine ve bu kelimenin kökü olan *pa-* “korunmak” fiiline dayandırır ve fiilin “oruç tutmak” anlamına geldiğini belirtir. *baçağ* “oruç” kelimesinin de *baça-* fiilinden geldiğini vurgulayan Gabain, *baçak* okunuşuna da yer verir (Gabain, 2003: 266_a).

Arat, ETS’de bu kelime ile ilgili yazmış olduğu notta *baçağ*’ın *posat* kelimesinin müteradifi olduğunu ve Gabain gibi Sog. *pāç* (< *pa-* “sakınmak, dikkatli olmak”) kelimesinden geldiğini belirtir. Buradan hareketle kelimenin < *baç+a-g* şeklinde tahlil edilebileceğini söyler. Arat’a göre kelime, isimden fiil yapma eki olan *+A-* ile genişletilmiş ve sonra fiilden isim yapma eki olan *-(X)g* ile isimleştirilmiştir: *baça-* “oruç tut-”, *baçağ* “oruç” (Arat, 1965: 419₂₆).

Clauson, *baça-* “Dini nedenlerden dolayı oruç tutmak” kelimesinin Türkçe kökenli bir kelime olduğunu vurgular (Clauson, 1972: 293_{a-b}). Ayrıca *baçak* “oruç” okunuşunu da tercih eden Clauson, Eski Uygur Budist eserlerde çokça kullanılan bu kelimenin Moğolca’ya da *baçak* ve *maçak* şekilleriyle alıntı söz olarak geçtiğini belirtir. Bununla birlikte kelimeyi Sog. *p’şyk* “hymn” kelimesine dayandıran Salemann’ı da eleştirerek Salemann’ın kelimeyi doğru anlamadığını ve eleştirisinin farkında olmadığını belirtir (Clauson, 1972: 293_b).

Şinasi Tekin, *baçağ* ve *baça-* kelimelerini W. Bang'a dayanarak Orta İnanca *vaç* "dua" kelimesine dayandırmaktadır (Tekin, 1976: 322).

Marcel Erdal, *-(X)g* ve *-(O)k* eklerinin yan yana kullanıldığını belirtir ve bu eklerin arasında ayırım yapmakta yaşanan zorluğa *baçağ* kelimesini de örnek olarak verir. Kelimenin hangi eserlerde ve kaç kere geçtiğine değinen Erdal, kelimenin *baçak* ve *baçağ* şeklinde ikili şekilde okunduğunu örneklendirir, kelimenin etimolojik tahliline yer vermez (Erdal, 1991: 173).

Kelime DLT'de anlam daralmasına uğramıştır. *baçak* okunuşuyla "Hristiyanların orucu" anlamında kullanılmaktadır (DLT I: 411).

baçağ kelimesinin "oruç, perhiz, aç kalma" anlamı kesindir. Kelimenin tahlili ile ilgili olarak ileri sürülen bilgilerden hareketle alıntı bir kelimenin Türkçe türetme ekleriyle türetildiği görülmektedir. DLT'deki *baçak* okunuşunun net olması kelimenin her iki şekilde de okunabileceğini göstermektedir.

009 se[kiz baça]g [küze]t-:

Kelime kelime "Sekiz oruç gözetmek". Bu birleşik fiile metinde geçtiği yer ve önceki notlarda yer alan bilgilerden hareketle "sekiz oruç kuralına riayet etmek" anlamını verebiliriz.

010 kunçu<y>lar:

Mz. 298 Ön, str. 7'de bu kelime *tançular* şeklinde de okunabilecek bir şekilde yazılmıştır. Kelimenin ilk harfi *T* ikinci harfi ' şeklinde düşünülebilir. Yine çokluk ekinden önceki son harf *W* harfidir. Bununla birlikte Mz. 298 Ön ile paralel olan U 1709 nolu belgede bu satırın paralelindeki bölümde *birle* kelimesinden önce *-lar* çokluk eki, çokluk ekinden önceki bölümde de burada yer alan kelimenin son harfi bulunmaktadır. Bu harf *Y* harfidir. Bu bilgilerden ve metnin içeriğinden hareketle bu kelimeyi *kunçu<y>lar* şeklinde okumak daha doğru görünmektedir.

009-011 se[kiz baça]g [küze]tmış kunçu<y>lar birle [amranmak] törü tegin-:

"Sekiz oruç kuralına riayet etmiş kadınlarla birlikte olmak/cinsel ilişkiye girmek" anlamına gelen bu cümle ile önemli günahlardan birisine vurgu yapılmaktadır. Cümlenin bundan sonra gelen bölümünde bu hatayı işleyen birisinin günahını "Tanrı Buda'dan başka kimse söyleyemez" denilerek bu suçun ağırlığına işaret edilmektedir. *amranmak nızvanı* "zina etmek" Budizm'deki on önemli günahın birisidir. Yine *tokuz türlü kat atl(i)g agar tsuy irinçü kıl-* (TT IV: 436₄₂₋₄₃) "dokuz türlü *kat* isimli günahlar"dan birisi

olan *arig şımnançlarıg artat-* (TT IV: 436₄₉-438₅₀) “saf, temiz rahibeleri yoldan çıkarmak” günahı da yukarıdaki cümlenin önemli günahlardan birisi olması ihtimalini doğrular niteliktedir.

013 birte:

Kelime “birte bo sansar içinte ülgüsüz üküş tolu arhantlar pr(a)ty(ı)kabudllar bolsarlar ..” *Bütün bu şamsara içinde sayısız Arhant ve Pratyekabuddha olsa ...* cümlesi içerisinde geçmektedir ve *bo sansar* kelime grubunu niteleyen “bütün” anlamına gelen bir sıfat görevindedir.

Eski Uygurca metinlerde ve sonraki dönemlerde *birtem* (<bir+ *dAm*) “tamamen, bütünüyle, beraber; uzun müddet” (TSD: 90_a) olarak görülen bir kelimedir.

bir+dem genel olarak *birtem* şeklinde görülür. *bir*’den türetilmiştir ve “bir olarak” anlamına gelir. Kelime, zarf olarak nesnelere uygulanan hareketleri ya da nesnelere farklı biçimlerini tanımlamak için kullanılır, ‘tamamen, bütünüyle, aynı şekilde’ anlamlarına gelir. *birtem+leti* ve *birtemlik* olarak okunabilen *birtem*’in genişletilmiş biçimleri ile de çoğu kez karşılaşırız. Yaygın olarak *birtem* ve ondan türemiş biçimler “anilik, tamlık, güç ve olayların dönüşsüzlüğü” anlamlarında kullanılır. (OTWF: 68-69).

birte kelimesi müstensih hatasından dolayı *birtem* kelimesinin eksik yazımı (*birte*<*m*>) olabilir. Bununla birlikte *birtem* kelimesinin daha çok zarf olarak kullanılması metnimizde geçen *birte* kelimesinin *bir*’den türetilmiş farklı bir kelime olduğunu da düşündürmektedir. *birte* “bütün, hep” anlamlarına gelecek bir şekilde cümlede sıfat görevi ile *sansar* sözüyle kullanılmıştır. *sansar* kelimesi, *kamag* “hepsi, bütün”, *bütün* “bütün, hep”, *tolp* “bütün, hep”, *uzun* “uzun” sıfatları ile birlikte kullanılmaktadır. Gerek cümle içerisinde *birte* kelimesinin kazandığı anlam, gerekse *sansar* kelimesini niteleyen diğer kelimeler *birte* kelimesinin “bütün, hep” anlamını güçlendirmektedir. Bu bilgiler, kelimenin çok seyrek görülen isimden sıfat yapan *+tA* eki (Gabain, 2003: 48₈₃) ile bir türetilmiş olma ihtimalini de düşündürmektedir.

birte < bir+te “bütün, hep”. Kelime, OTWF, EDPT ve ulaşabildiğim diğer Eski Uygurca metinlerde bu şekliyle ve bu anlamıyla görülmemektedir.

Bütün bu açıklamaların yanı sıra, bu kelimeyi *birök* şeklinde okumak da mümkündür. Fakat bir üst satırdaki *burkanta* kelimesine bakıldığında kelimenin son iki harfinin (T’) yazılışı ile bahsi geçen kelimenin son iki harfinin yazılışı neredeyse aynıdır. Diğer taraftan bir alt satırda yer alan *üküş* ve *tolu* kelimelerindeki *W* harfinin yazılışı bu kelimedeki *W* olarak okunma olasılığı olan harften daha farklı bir stilde yazılmıştır.

Kelimenin *birte* ya da *birök* olarak okunup okunamayacağını belirlemek için herhangi bir kriterimiz olmadığından burada doğru çözümün *birte* okunuşu ya da *birök* okunuşu olduğunu kesinlikle iddia edemeyiz.

Çalışma hipotezi olarak burada şimdilik *birte*'nin bir hapax olduğunu düşünebiliriz.

014 ülgüsüz üküş tolu:

Üçleme. “Sayısız, çok, pek çok”.

014 üküş:

Mz. 298 Ön, str. 10'da *ülgüsüz* kelimesinden sonra 'WL[...]' harfleri yer almaktadır. Kelimenin paralel belgedeki gibi *üküş* okunma olasılığı düşüktür. Belgenin bu bölümü çok yıprandığından herhangi bir okuma önerisinde bulunulamamaktadır.

014 arhant:

< *Skr. arhant/arhat* “saygıdeğer kişi; bütün bağlardan kurtulmuş, *Nirvâna*'yı realize etmiş ve yeniden doğuşlardan kurtulmuş kişi” (Kaya, 1999: 179).

014-015 arhantlar

Mz. 298, str. 11'de bu kelimedden önceki bölüm kopmuştur. Yine Mz. 298, str. 10'da *ülgüsüz* kelimesinden sonra 'WL[...]' harfleri yer almaktadır. Bu harflerden sonraki bölüm de düşmüştür. Dolayısıyla belgenin bu yüzünde str. 10'daki *ülgüsüz* kelimesinden sonraki yerden str. 11'deki [...]'G''TL'R harflerine kadarki bölüm okunamamaktadır. U 1618 + U 1709 + U 1720 Ön ve Mz. 298 Ön birbirleriyle paralel metinleri içermektedir. Bununla birlikte Mz. 298 Ön, str. 10 ile 11 arasında kalan boşluk, paralel belgede yer alan ... *üküş tolu ar[hant]* ... kelimelerinin sığabileceği alandan daha fazla bir alandır. Mz. 298 Ön ile U 1618 + U 1709 + U 1720 Ön her ne kadar paralel belgeler de olsa Mz. 298 Ön'deki düşmüş kısımların daha geniş olması Mz. 298 Ön'ün konuyu daha geniş bir kelime kadrosu ile anlattığını göstermektedir.

015 pr(a)ty(ı)kabud:

< *Skr. pratyekabuddha* “kendi kendisine ışık bulan ama bunu açığa vurmeyen Buda” (Kaya, 1994: 647b; Edg.: 379a).

019 meñilig (?):

Kelimenin okunuşu net değildir. Kelime *meñilig* “ölümsüz, ebedi, sonsuz, kalıcı” şeklinde de okunabilir. Eski Uygurca Budist metinlerde ebedi ve

ölümsüz olarak nirvana ya da Buda gibi kutsal kavramlar nitelendirilmektedir. Bununla birlikte *meñilig* kelimesinin “sevinçli, mutlu, neşeli” anlamı da *meñülüg* kelimesinin “sonsuz” anlamı da metnin içeriği ile çelişmemektedir.

019-020 üç miñ [ulug miñ yirtin]çü yir suv:

< *Skr. tri-sahasra-mahā-sahasra-loka-dhātu* (Ölmez, 1991: 45; BT I: 37₁₆₄; SH: 61b).

üç miñ ile başlayıp *yirtinçü* ya da *yirtinçü yir suv* ile biten bu kullanım kalıp bir kullanımdır. Bundan dolayı metnin düşmüş olan bölümü bu kalıp kullanım referans alınarak tamir edilmiştir.

027 amranmak köñülin ç(a)hşap(u)dl(ı)g [yarlı]g (?) tapa titrü körmışniñ bo montag açig emgekleri ol:

Cümlesinin kelime kelime çevirisini yaptığımızda şu şekilde bir çeviri ortaya çıkmaktadır: “Şehvet duygularıyla ahlakî kaideye doğru tam olarak bakmış olmanın bu şekilde eziyetleri vardır.” Bununla birlikte cümleyi “Şehvet duygularıyla ahlaki kaidelere tam olarak bağlı kalmanın bu şekilde eziyetleri vardır.” şeklinde çevirmek daha doğru gibi görünmektedir.

044 şudodanı:

< *Skr. śuddhodana* “*Kapilavastu*’nun Kralı, *Mahāmāyā*’nın kocası ve *Śākyamuni* (Buda)nın babası (SH: 318b).

044 belgür-:

< *belgür+r-* “belirmek, belli olmak, açığa çıkmak, belli etmek” (Clauson, 1972: 341a), “zuhur etmek” (Tekin, 1976: 362b). Metnin içeriğine “zuhur etmek” anlamı daha uygun düşmektedir. ... şudodanı iligdin belgürmiş ... “... Hükümdar *Śuddhodana*’dan zuhur etmiş ...”

046-048 on küçlüg tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burkanmñ .. yüz k(a)lp üç asankıdaki emgekin y(i)me urunçak yimiş bolur:

Cümleyi kelime kelime çevirdiğimizde “*On güce sahip, tam bilge, Tanrılar Tanrısı Buda’nın yüz kalpa üç asaṃkhyeya içindeki ıstıraplarını yine emanetini yemiş olur.*” şeklinde bir çeviri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte *urunçak yi-* deyiminin “emanet yemek (emanete ihanet etmek)” (Şen, 2010: 154) anlamından hareketle cümleyi “*On güce sahip, tam bilge, Tanrılar Tanrısı Buda’nın yüz kalpa üç asaṃkhyeya içindeki ıstıraplarına ve dolayısıyla (onun) emanetine ihanet etmiş olur.*” şeklinde tercüme edebiliriz.

049 nomlug et[özin]:

nomlug etöz “Dharma veya gerçekliğin vücudu olan *dharmakāya* mutlak, ruhani beden” (Wilkens, 2001: 121; Ayazlı, 2011: 638). *nomlug etöz* ile anlatılmak istenen aslında Buda’nın (*hakikatin ve adaletin vücut bulduğu manevi bedeni*, daha doğrusu *manevi mirası* yani *Budizm öğretisi*)’dir.

058 kirlig köñüllüg:

“Kirli gönüllü, kalbinde kir olan, kirli düşünceli, düşüncesi kirli” şeklinde kelime kelime çevirebileceğimiz bu sözcük öbeğini “kötü düşünceli, art niyetli” anlamında bir deyim olarak nitelendirebiliriz.

068 t{'}itsı:

Kelime hem bu satırda hem str. 75’te *T’YTSY* şeklinde yazılmıştır. Eski Uygurca metinlerde iç seste *-ı/-i-* ünlüsü sadece *Y* harfi ile yazılmaktadır. Bu ünlünün yazımı ön seste *’Y* şeklindedir. U 1071 Ön’ün iki satırında da bu kelimenin iç seste aynen ön seste olduğu gibi iki karakterle yazılması fazla bir yazılış olarak düşünülebileceği gibi sadece *tıtsı* kelimesine ait farklı bir yazım şeklinin de olabileceğini düşündürmektedir. Aynı belge içerisinde U 1071 Ön, str. 073’te yer alan *ıltagınta* (TYLT’ĞY’T’) ve U 1071 Ön, str. 77’de yer alan *ınl(i)g* (TY’LĞ) kelimelerinin yazılışında herhangi bir farklı yazım yoktur. *tıtsı* kelimesinin her iki satırda da aynı şekilde yazılması farklı bir *tıtsı* yazımını düşündürse de bu belgede ve diğer belgelerde kelimenin tekrar etmemesi bu konu ile ilgili farklı bir iddiada bulunmamızı engellemektedir.

075 emgekke tegür-:

“sıkıntıya ulaştırmak” şeklinde kelime kelime çevirebileceğimiz bu sözcük öbeğini “sıkıntıya sokmak” anlamında bir deyim olarak nitelendirebiliriz.

077 edgü kutlug:

İkileme. “iyi kutlu”.

078 emgekke teg-:

“sıkıntıya değmek, ulaşmak” şeklinde kelime kelime çevirebileceğimiz bu sözcük öbeğini “sıkıntıya girmek, sıkıntıya düşmek” anlamında bir deyim olarak nitelendirebiliriz.

085 m(a)hapr[aj]apatı gautamı:

< Skr. mahāprajāpatī. *Gautama* (Buda)'nın teyzesi ve üvey annesi. Budist cemaate alınan ilk kadın. *Gotamī* ya da *Gautamī* ismi ile anılmıştır. Onun adı ile bilinen sūtra'lar vardır. İlk (Budist) rahibedir. (SH: 89a; 93a).

< Skr. gautamī. *Gautama* aile adının dişil biçimidir. *Sākyamuni*'nin teyzesi ve bakıcısı olan ve Lotus sūtra'da Buda olacağına dair kehanette bulunan *Mahāprajāpatī*'nin diğer ismidir (SH: 433a; 437a).

093 nızvanıl(ı)g:

< *Sog. nyzβny* “ihtiras, lekelenme, iştıyak” (Gabain, 2003: 288a). < *nızvanıl(ı)g* < *Sog. nyzβny* + Türk. +*LXg* “ihtiraslı”. < *nızvanıl(ı)g* < *Sog. nyzβny* + Türk. +*LXg* “ihtiraslı”.

Bu kelime metinde daha çok şehvete ve cinselliğe yönelik arzuyu ve iştıyaki ifade etmektedir

SONUÇ

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait belgelerin transkripsiyon ve tercümelerinin yapılması, Türk dili çalışmalarına yeni kaynak teşkil edecektir. Bu belgeler üzerine yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen bilgiler, Türk dilinin başta Eski Türkçe dönemi olmak üzere bütün dönemlerine ışık tutacaktır. Bu dönemden günümüze ulaşan belgelerin pek çoğu oldukça yıpranmıştır. Belgelerin bu durumu Eski Uygurca üzerine çalışanların karşılaştığı en önemli problemdir. Belgelerin yıpranmasından dolayı, yapılan transkripsiyon çalışmalarında her zaman doğru sonuç alınamamakta ve okuma önerileri değişebilmektedir. Bütün bunlara rağmen üzerinde ilk defa çalışılan belgelerde, dil malzemesi açısından birtakım yeni bilgilere ulaşılabilmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada da yeni okuma önerilerinde bulunulmuş; “Notlar” bölümünde daha önce bilinen kelimelere yeni anlamlar teklif edilmiş; yeni kelime, ikileme, deyim önerileri sunulmuştur. Bu dil verileri, elbette öneri niteliğindedir. Yapılacak yeni okumalarla bu öneriler değiştirilebilir ve düzeltilebilir niteliktedir.

Bilindiği gibi her konunun kendine ait bir kavram alanı vardır. Herhangi bir kelime, farklı konuların işlenmesinde anlamını genişletebilir veya yeni bir anlamla karşımıza çıkabilir. Bunun yanında, herhangi bir ihtiyaçtan dolayı, söz varlığının yetersiz kaldığı kimi durumlarda dilde var olan kelimelere yeni eklemelerin de olduğu görülmektedir. Eski Uygur Türkçesi dönemi Türkçenin söz varlığının zenginleştiği bir dönemdir. Hemen hemen her belgede yeni bir kelime, yeni bir anlam veya dil malzemesi ile karşılaşılır. Üzerinde çalıştığımız

DKPM isimli eserin 3. günahına ait belgelerde de bu ve buna benzer dil malzemeleri ile karşılaşmış ve bu dil malzemeleri üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. *sekiz bağag, sekiz bağag küzet-* gibi metnin içeriğinden dolayı anlam alanı genişleyen kullanımlar, *birte (?)* gibi yeni kelime önerileri, *ülgüsüz üküş tolu, kirlig köñüllüg, edgü kuthug* gibi bu dönemde sıkça rastlanılmayan kelime öbekleri ve hatta *negülük ol közsüz teglük kişi yol yañılsar añar yazuk yok közi bar erip yol yañılsar ol yazuk ... bolur* gibi özlü sözler yapmış olduğumuz bu çalışmada karşılaşılan ve Eski Uygurcanın söz varlığının daha iyi değerlendirilmesi için önemli olan dil verileridir. Daha önce de belirtildiği gibi bu dil malzemelerinden bazıları öneri niteliği taşımaktadır ve yeni yorumlara her zaman açıktır.

İşaretler

-	Fiil tabanına gelen ek.
()	İmla gereği yazılmayan ünlüleri gösterir ve çeviride anlam gereği yapılan eklemeleri.
(?)	Şüphe belirtir.
..	Eserin aslında var
[]	Transkripsiyonda düşmüş kısımlardaki onarımları gösterir.
[...]	Transkripsiyonda düşmüş kısımları gösterir.
{ }	Mükerrer veya fazla yazılmış unsurları gösterir.
+	isim tabanına gelen ek.
<>	Eksik yazılmış unsurları gösterir.
<	Kelimenin kaynağını gösterir.
...	Ana metinden alınmayan yerleri gösterir

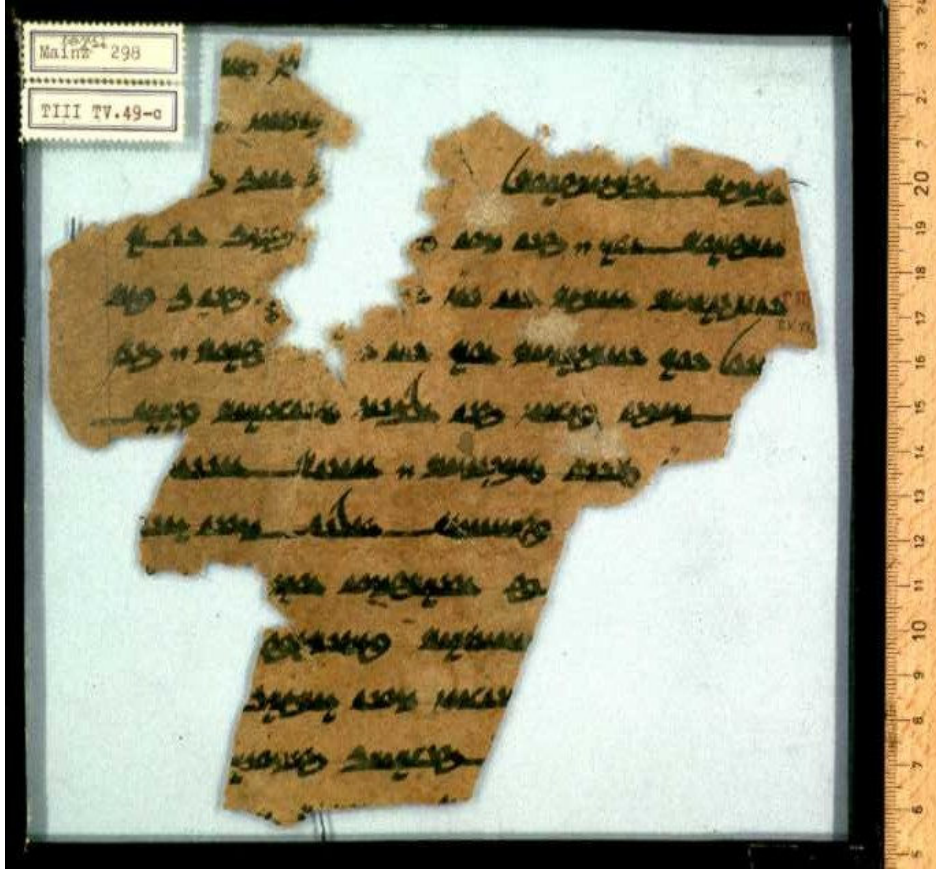
Kısaltmalar

c.	cilt
Çev.	çeviren
Çin.	Çince
ET.	Eski Türkçe
Haz.	Hazırlayan
Mz.	Mainz koleksiyonundaki belgeler.
s.	sayfa
Skr.	Sanskritçe
str.	satır
Sog.	Sogdça
Türk.	Türkçe
U	Turfan koleksiyonundaki belgeler.

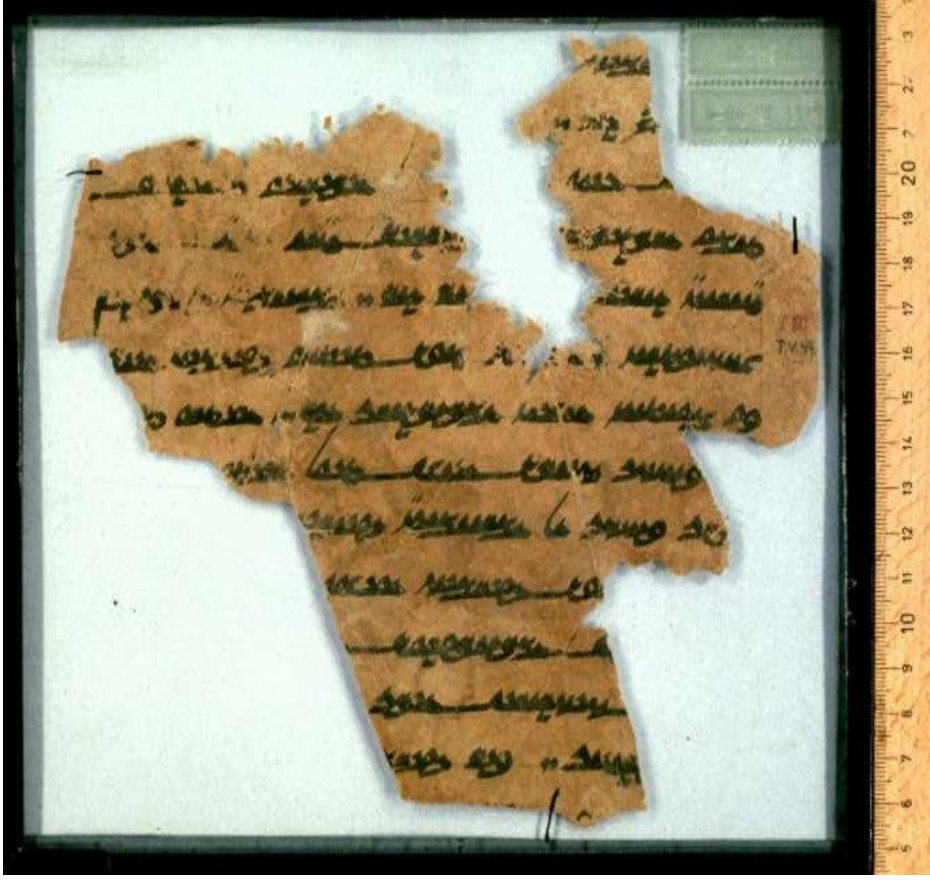
Eser Kısaltmaları

AY	Altun Yaruk
BT I	Berliner Turfantexte I
BT XXI	Berliner Turfantexte XXI
DKPAM	Daśakarmapathaavadānamālā
DLT	Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi
Edg.	Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. c. 2
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish
ETG	Eski Türkçenin Grameri
ETŞ	Eski Türk Şiiri
G.	Chinese-English Dictionary
OTWF	Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I, II
SH	A Dictionary of Chinese Buddhist Terms
TSD	VIII-XVI Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı
TT IV	Türkische Turfan-Texte IV

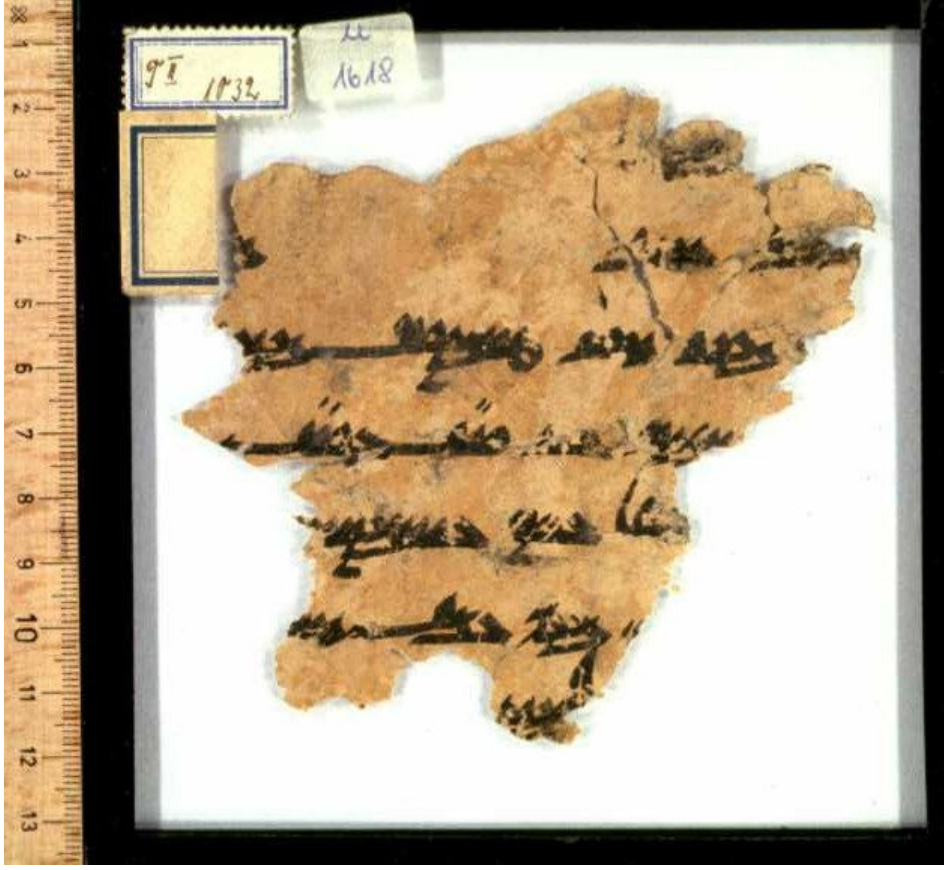
TIPKIBASIM

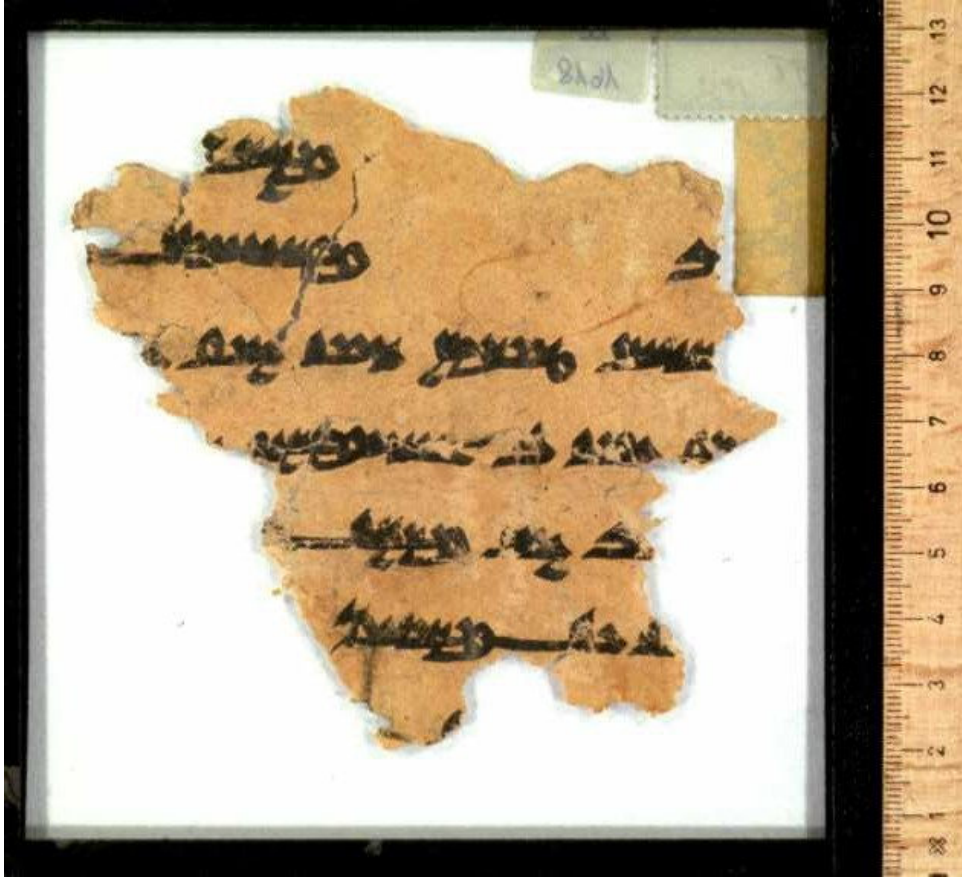
Mz. 298 Ön

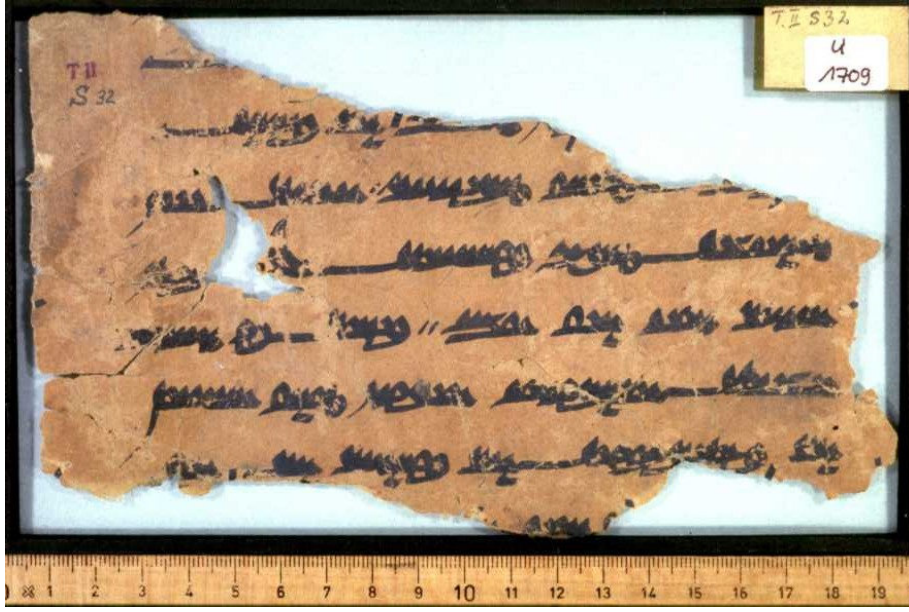
Mz. 298 Arka

U 1618 Ön

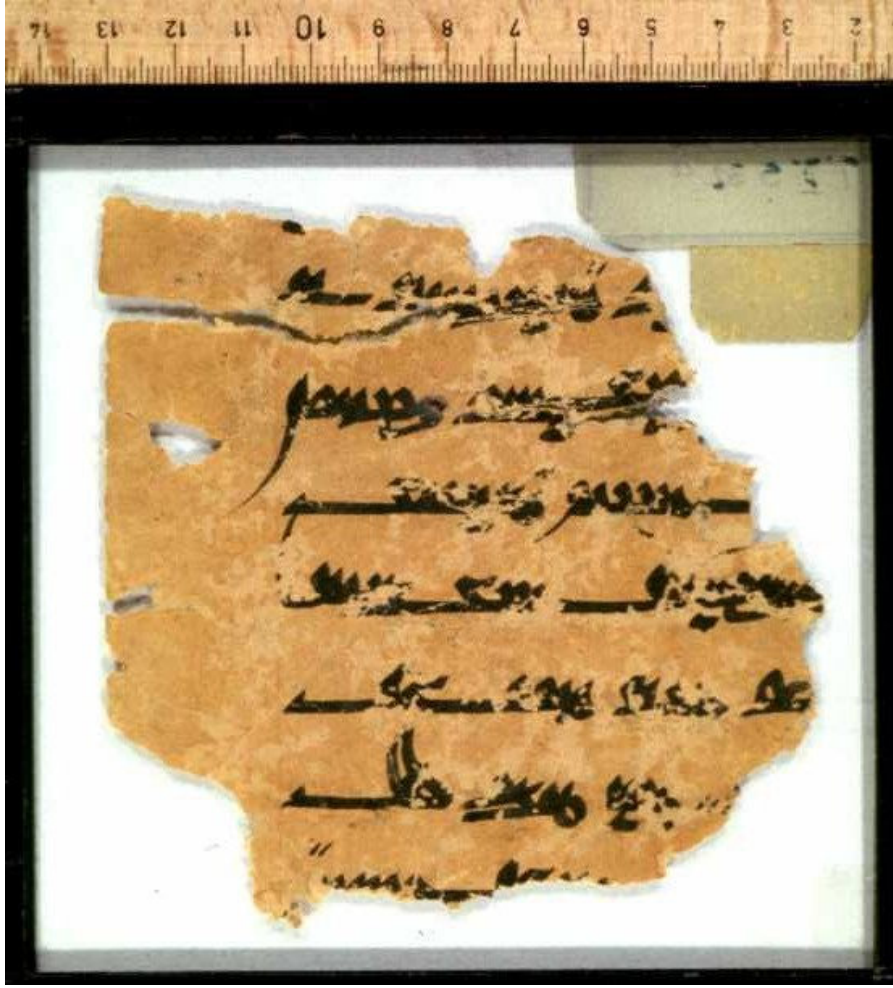
U 1618 Arka

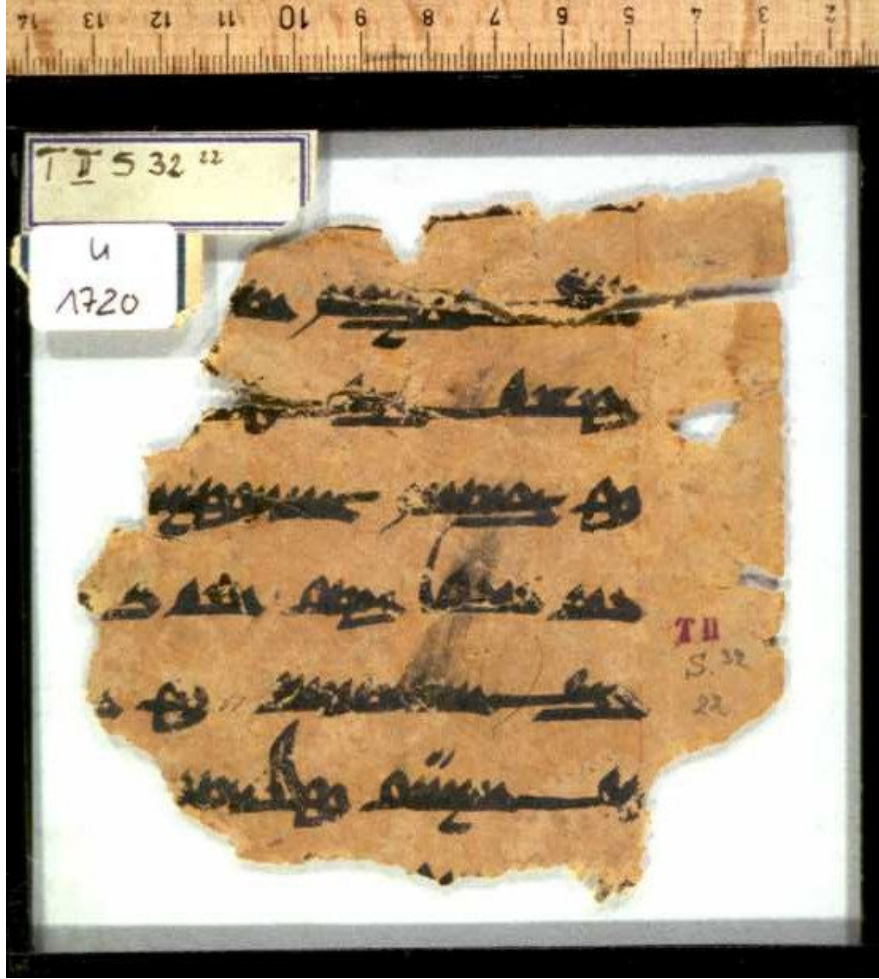
U 1709 Ön

U 1709 Arka

U 1720 Ön

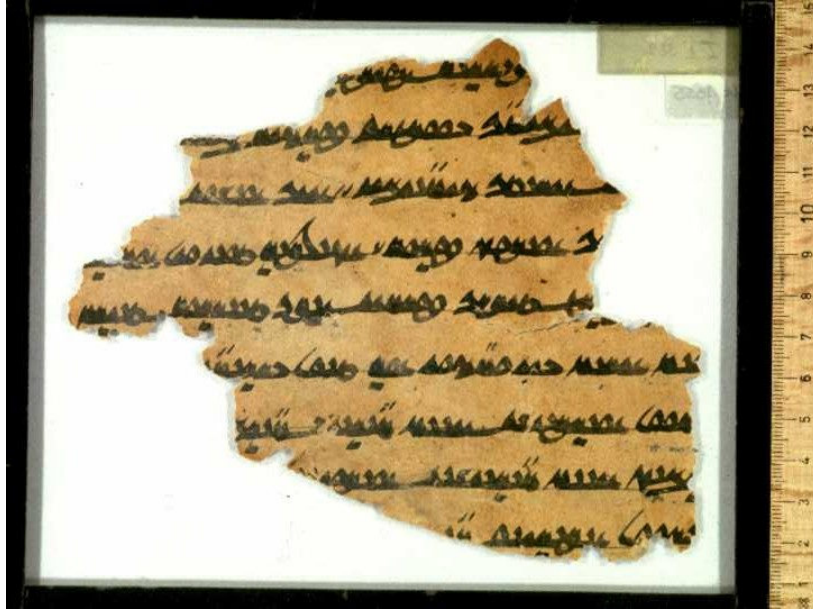
U 1720 Arka

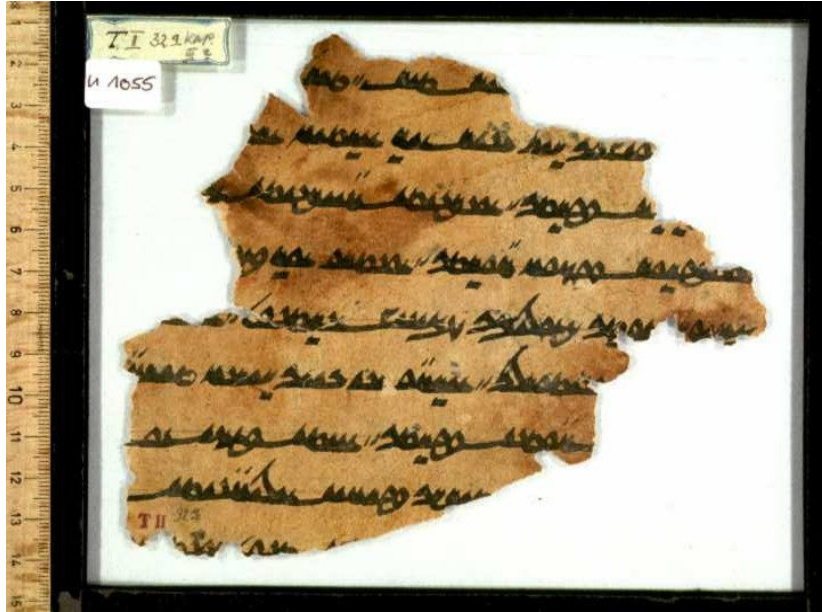
U 983 Ön

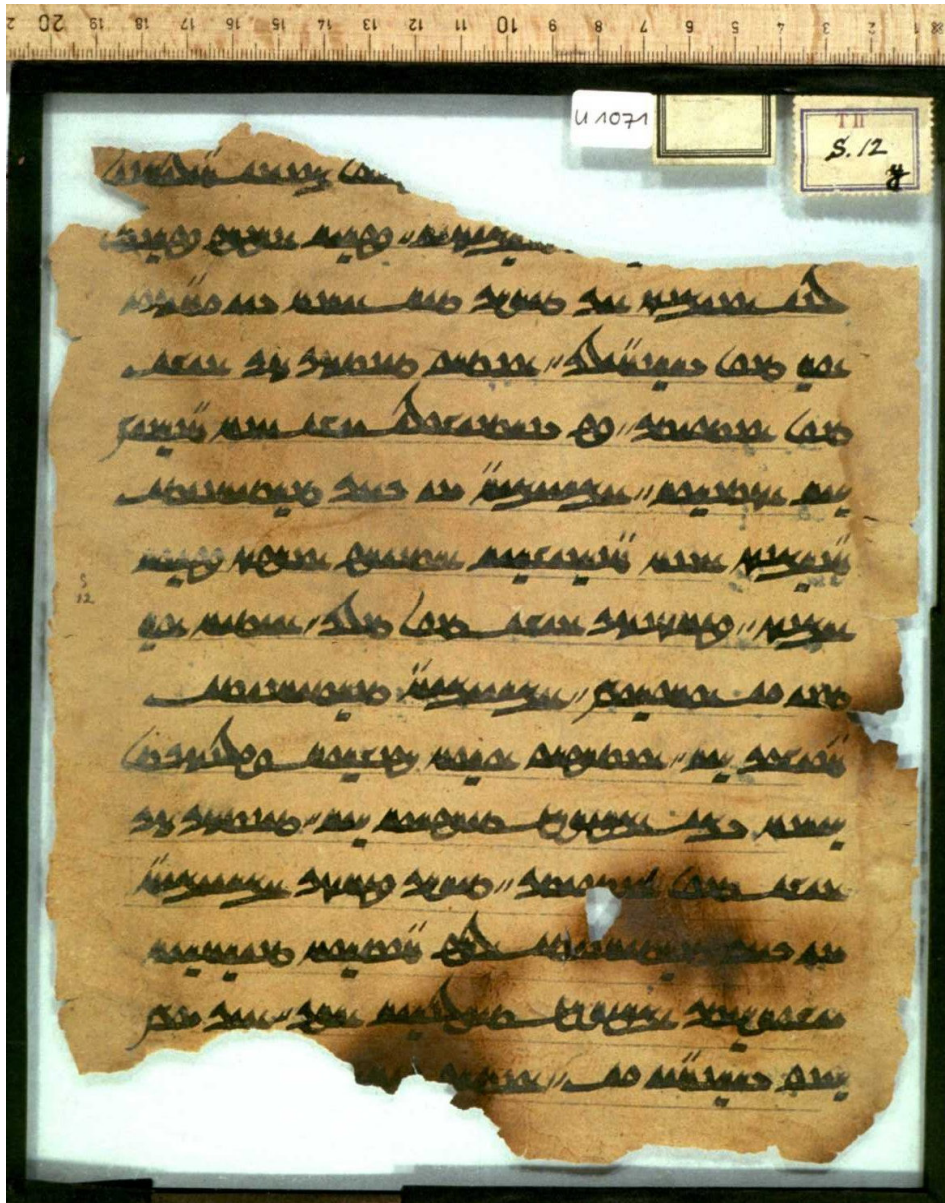
U 983 Arka

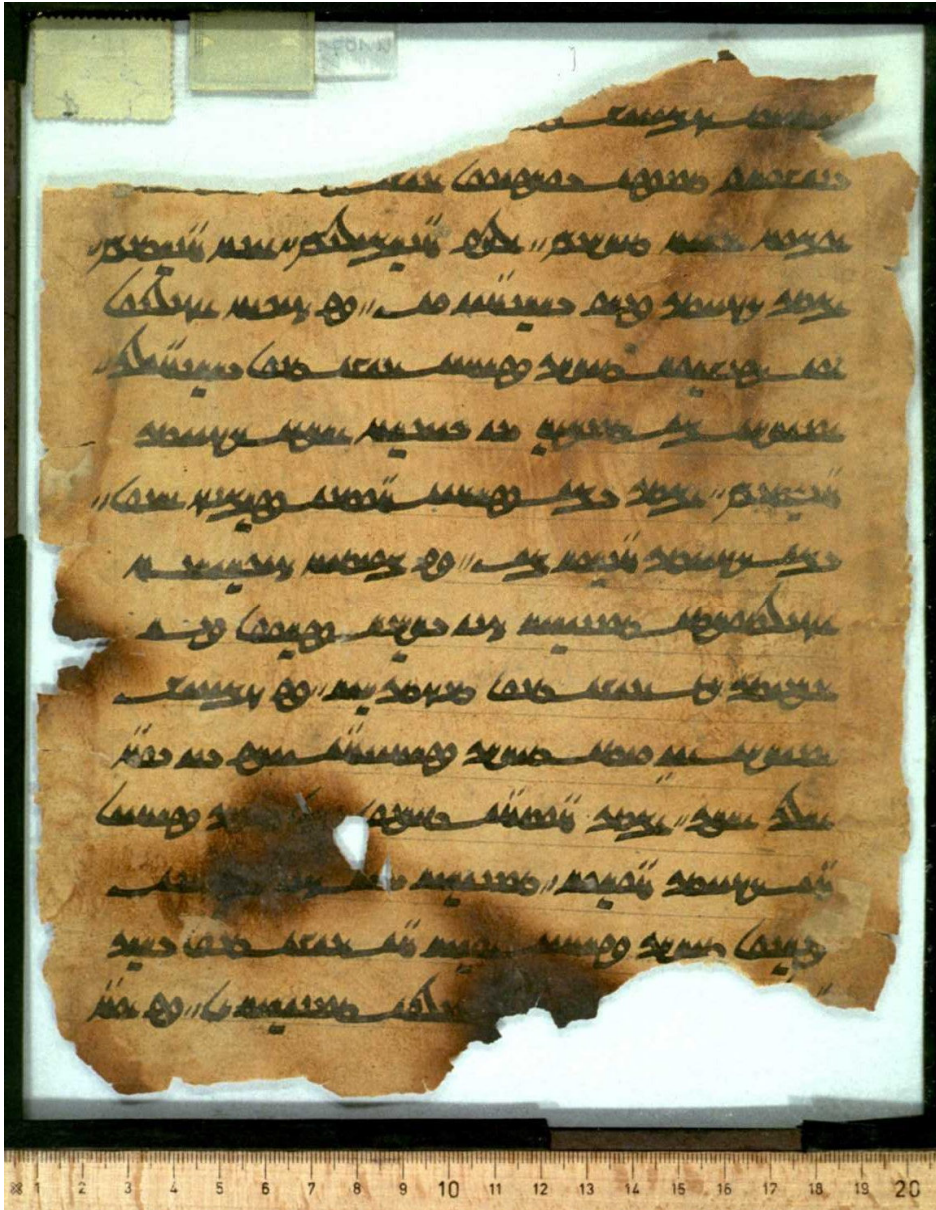
U 1055 Ön

U 1055 Arka

U 1071 Ön

U 1071 Arka

KAYNAKLAR

- A. GILES, Herbert, 1912, *Chinese-English Dictionary*, Shanghai-China-London.
- ARAT, Reşid Rahmeti, 1965, *Eski Türk Şiiri*, TTK, Ankara.
- ATALAY, Besim, 1998, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III-IV*, TDK, Ankara.
- AYAZLI, Özlem, 2012, *Altun Yaruk Sudur-VI. Kitap-Karşılaştırmalı Metin Yayını*, TDK, Ankara.
- AYAZLI, Özlem, 2011, “Mahāyāna Budizmine Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler”, *Turkish Studies- International Peridical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı 6/1, s. 635-641.
- BANG, Von W. - GABAIN A. Von, 1930, *Türkische Turfan-Texte IV*, SPAW.
- CLAUSON, Sir Gerard, 1972, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford.
- EDGERTON, Franklin, 1977, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*, c. 2, Motilal, Delhi, Varanasi, Patna.
- EHLERS, Gerhard, 1987, *Alttürkische Handschriften. Teil 2: Das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmapathaavadānamālā, ...* Stuttgart.
- ELMALI, Murat, 2009, *Daśakarmapathaavadānamālā: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ERDAL, Marcel, 1991, *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I, II*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- ERDAL, Marcel, 2004, *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston-Köln.
- GABAIN, A. Von, 2003 *Alttürkische Grammatik*. Wiesbaden 1950 // Türkçe çevirisi: Mehmet Akalın: *Eski Türkçenin Grameri*, TDK, Ankara.
- HAZAI, Georg-ZIEME, Peter, 1971, *Fragmente der uigurischen Version des “Jin’gangjing mit den Gāthās des Meister Fu”*, Akademie-Verlag, Berlin.
- KAYA, Ceval, 1994, *Uygurca Altun Yaruk*. Giriş, Metin ve Dizin, TDK, Ankara.

- KAYA, Korhan, 1999, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KAYA, Korhan, 2006, *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, İmge Kitabevi, Ankara.
- LE COQ, Albert Von, 1911, *Chuastuanift, ein Sündenbekenntnis der manichäischen Auditores. Gefunden in Turfan (Chinesisch-Turkistan)*, Berlin (AKPAW. 1910, Anhang).
- ÖLMEZ, Mehmet, 1991, *Altun Yaruk. III. Kitap (=5. Bölüm). (Suvarnaphâsûtra)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1, Ankara.
- PAÇACIOĞLU, Burhan, 2006, *VIII-XVI Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı*, Ankara.
- SOOTHILL, William Edeward – HODOUS, Lewis, 1975, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, Ch'eng Wen Publishing Company, Taipei.
- ŞEN, Serkan, 2010, *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*, Samsun.
- TEKİN, Şinasi, 1976, *Maytrisimit-Burkancılığın Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram*, Ankara.
- WILKENS, Jens, 2001, *Berliner Turfantexte 21, Die Drei Körper Des Buddha (Trikāya)*, Brepols, Turnhout, Belgium.
- WILKENS, Jens, 2010, *Altürkische Handschriften Teil 10-Buddhistische Erzähltexte*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/mainz/dta_mainz_index.htm
- http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/u/dta_u_index.htm